

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

І. В. Іванова,

кандидат педагогічних наук

Стаття присвячена проблемі конструювання змісту підручника для навчання студентів вищих немовних навчальних закладів професійного іншомовного спілкування. Автор визначає та описує дидактичні умови формування професійної іншомовної культурологічної компетентності засобами підручника з іноземної мови.

Ключові слова: *дидактична умова, професійна іншомовна культурологічна компетентність, підручник, міжкультурна комунікація, навчальний матеріал.*

Постановка проблеми. Однією із характерних рис сьогодення є динамізація та глобалізація процесу комунікації представників різних національних і лінгвокультурних спільнот. Інтеграція України у світовий академічний і професійний простір передбачає перехід до культуротворчої парадигми змісту освіти. За таких умов актуальною стає проблема підготовки майбутніх фахівців різних сфер діяльності до міжкультурного іншомовного спілкування.

Імовірно, що ефективне досягнення окресленої мети неможливе без підручника як основного засобу навчання. Саме тому особливої значущості набуває проблема підготовки якісно нових підручників/навчальних посібників для навчання студентів вищих немовних навчальних закладів професійного іншомовного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення дидактичних умов конструювання змісту підручника посідає одне з провідних місць у теорії навчання в цілому та теорії підручникотворення зокрема. Вона висвітлюється у наукових працях як дидактів (В. П. Беспалько, Н. М. Буринська, Д. Д. Зуєв, Я. П. Кодлюк, В. П. Корнеєв, В. В. Краєвський, О. М. Лебедев, І. Я. Лернер, Ф. Жерар, К. Роджер, О. М. Топузов, М. І. Тупальський, О. П. Околелов та ін.), так і авторів підручників з іноземних мов (Н. П. Басай, І. Л. Бім, Р. Ю. Мартинова, Р. П. Мільруд, В. М. Плахотник, В. Г. Редько, Н. К. Скляренко та ін.). Більшість вітчизняних дослідників розглядають проблему побудови моделі шкільного підручника (Н. П. Басай, К. О. Волошина, П. В. Мороз, В. М. Плахотник, В. Г. Редько, Г. Д. Щекатунова та ін.). Останнім часом з'являються і теоретико-практичні напрацювання стосовно структурування змісту підручника для вищих немовних навчальних закладів (І. М. Ключковська, Н. І. Ушакова). Однак аналіз науково-методичної літератури засвідчує, що практично повністю відсутні роботи, в яких досліджуються особливості

конструювання змісту підручника для формування у студентів професійної іншомовної культурологічної компетентності.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні дидактичних умов формування професійної іншомовної культурологічної компетентності засобами підручника з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Соціальне замовлення суспільства на рівень професійної майстерності сучасного випускника вищого немовного навчального закладу спрямоване на підготовку компетентних фахівців, мета якої полягає у формуванні у студентів професійної іншомовної культурологічної компетентності, де основним засобом має бути підручник. На основі аналізу сучасних підходів до визначення професійної компетентності та її компонентного складу, можна стверджувати, що професійна іншомовна культурологічна компетентність – це інтегрована професійно-особистісна характеристика фахівця, яка ґрунтується на сукупності компетенцій і предметних знань, умінь, навичок, досвіду та цінностей і передбачає його теоретичну та практичну готовність до здійснення професійної діяльності в умовах міжкультурної комунікації. Вона складається з мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, особистісно-оцінювального та емпатичного компонентів.

Визначення дидактичних умов формування професійної іншомовної культурологічної компетентності вимагає контент-аналізу досліджуваного явища. У філософії під умовою розуміють те, від чого залежить щось інше; суттєвий компонент комплексу об'єктів [9, с. 707]. Умову тлумачать також як необхідну обставину, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [8]. В. І. Андреев стверджує, що педагогічні умови є результатом «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [1, с. 124]. Існує думка про те, що дидактична умова – це сукупність об'єктивних можливостей, обставин і заходів освітнього процесу, яку структуровано та спрямовано на досягнення мети (В. Ледньов, В. Ляудіс, А. Найн).

Узагальнюючи наявні у науковій літературі тлумачення, дидактичні умови формування професійної іншомовної культурологічної компетентності засобами підручника ми розуміємо як сукупність чинників, що зумовлюють цей процес і забезпечують його успішний розвиток. Варто зазначити, що досліджуване явище є багатокомпонентним утворенням, ефективність якого залежить від взаємозв'язку та єдності цих компонентів. До таких дидактичних умов ми зараховуємо:

1. Контамінацію та комплементарність підходів до навчання професійного іншомовного спілкування, домінуючим серед яких є культурологічний підхід.

2. Культурологічну насиченість текстового і позатекстового компонентів підручника (тексти для читання, мовленнєві зразки, ілюстративний матеріал).

3. Здійснення опори на рідну культуру студентів під час добору та організації навчального матеріалу підручника з метою організації процесу навчання як діалогу культур.

4. Орієнтацію на формування міжкультурної свідомості студентів під час конструювання змісту підручника.

Розглянемо детальніше кожну з умов. Термін «контамінація» тлумачать як «змішування двох або кількох подій під час розповіді ... вкраплювання подробиць однієї події до іншої ... виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних ... форм, виразів. Контамінований – той, що виник внаслідок контамінації, а контамінуватися – утворюватися, виникати внаслідок зближення, поєднання ...» [2, с. 450]. Таким чином, перша виділена дидактична умова передбачає застосування комплексу підходів, які взаємодоповнюють один одного, керуючись тим, що процес конструювання змісту підручника для навчання професійного іншомовного спілкування є багатоаспектним механізмом. Враховуючи тему нашого дослідження, в основі знаходиться культурологічний підхід, який впливає на всі компоненти змісту освіти і відтворює тісний взаємозв'язок мови і культури. Культурологічний підхід ми розуміємо як навчання іншомовного спілкування у контексті культури, де поряд із оволодінням мовою відбувається формування у студентів навичок культурного усвідомлення, засвоєння культурологічних знань та формування культурологічної компетентності.

Компетентнісний підхід пов'язаний із формуванням професійної іншомовної культурологічної компетентності майбутніх фахівців, оскільки забезпечує інтеграцію міждисциплінарних зв'язків у освітньому процесі. Загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності [6].

Ми поділяємо думку В.Г. Редька, який зазначає, що компетентнісний підхід до навчання іншомовного спілкування проявляється, насамперед, у процесі комунікативної діяльності, коли студенти не тільки отримують певні прагматично спрямовані знання, але й виконують систему навчальних дій, що забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності. Лише за умови, що кожен студент особисто братиме участь у виконанні навчально-комунікативних дій, усвідомить функціональне призначення їх у комплексі з іншими діями, дасть йому можливість набутти досвіду мовленнєвої взаємодії в усній і письмовій формах [5]. З розвитком і розповсюдженням в українській освіті комунікативного підходу до навчання іноземних мов значно більше уваги стали приділяти використанню мови в певних культурних і соціальних ситуаціях. Було зроблено спробу інтеграції лінгвістичного та соціокультурного аспектів у процесі навчання іноземної мови. У зв'язку з цим змінилося сприйняття основної мети та змісту навчання. У межах нашого дослідження комунікативно-діяльнісний підхід означає орієнтацію на підготовку студентів до професійної діяльності з урахуванням можливих сфер і ситуацій іншомовного спілкування.

Застосування вищеокресленого комплексу підходів тісно пов'язане з іншими дидактичними умовами. Культурологічна насиченість текстового та

позатекстового компонентів підручника дасть змогу максимально охопити культурологічні категорії, характерні для професійних ситуацій, та в поєднанні мовних елементів з елементами культури познайомити студентів з новою для них дійсністю. Під час добору тем культурологічного характеру йдеться не просто про систематичну презентацію країнознавчих знань щодо країни, мова якої вивчається, а про необхідність навчитися бачити іншу культуру з позицій того, хто навчається. Реалізація цієї умови у змісті підручника з іноземної мови передбачає наявність тем і ситуацій, орієнтованих на культуру країни, мова якої вивчається; наявність фонових та енциклопедичних культурологічних матеріалів; наявність функціональних текстів – автентичних зразків друкованої інформації; наявність культурологічного маркованого мовного матеріалу, а саме – без еквівалентної, конотативної та фоновної лексики (фразеологізмів, ономастичних реалій, таких як антропоніми, топоніми тощо); наявність ситуацій – аналогів потенційно реального спілкування майбутніх фахівців із носіями мови, передусім з їхніми іншомовними партнерами; наявність ситуацій – уявних подорожей до визначних місць країни, мова якої вивчається.

Здійснення опори на рідну культуру сприятиме кращому сприйняттю іншої ментальності та стереотипів іншого світу через власну картину світу, забезпечує розвиток здатності представити свій світ представникам іншої культури. Знайомство з культурою мови, яка вивчається, здійснюється шляхом порівняння і постійного оцінювання знань та понять тих, які були набуті раніше, з новими, зі знаннями і поняттями про свою країну. Вивчення будь-якої іноземної мови неможливе без порівняння з рідною мовою. Вивчення культурних реалій інших країн також неможливе без подібних порівнянь зі своєю культурою, і часто цей процес супроводжується формуванням своєї національної ідентифікації [3, с. 32].

Характерною рисою для міжкультурної комунікації є первинність рідної картини світу і вторинність нерідної. Як стверджує в своїх роботах Г. Нойнер [11], оволодіння іншомовною культурою у процесі навчання іноземної мови не починається з абсолютного нуля. На момент навчання під впливом загального культурного фону рідного середовища у студентів уже сформована певна уява про культуру, що вивчається. До трьох типів факторів рідного соціокультурного середовища, що впливають на формування уяви про культуру, Г. Нойнер зараховує: 1) домінуючі соціально-політичні фактори (ставлення до країни, мова якої вивчається, стандарти власного соціокультурного середовища); 2) фактори суспільної соціалізації (навчання, робота, сім'я); 3) індивідуальні фактори (вік, стать, світогляд, інтелектуальні можливості). На його думку, під впливом цих факторів і рідної культури, (К1 – культура 1) кожним учасником діалогу культур буде створюватись «третя культура» – певне уявлення про культуру, що вивчається, (К2 – культура 2), яке відрізняється від реальної К2 [7, с. 18]. Відповідно до цього положення можна зробити висновок про те, що неможливо повністю відмовитись від використання рідної мови,

особливо, коли йдеться про навчання іншомовної культури. Використання рідної мови необхідне для правильного тлумачення культурологічних явищ і реалій з метою уникнення формування у студентів помилкових стереотипів.

Ще однією важливою дидактичною умовою вважаємо орієнтацію на формування міжкультурної свідомості, яка полегшує усвідомлення культурних розбіжностей між своєю та іншомовною культурами, позитивно впливає на підготовку студентів до міжкультурного спілкування та розвиток їхньої толерантності до представників іншої культури. Про усвідомлення культури країни, мова якої вивчається, спочатку говорили як про «п'яте вміння» поряд із читанням, письмом, аудіюванням і говорінням. Однак, на думку К. Крамш, якщо мова – це соціальний феномен, то культура стає суттю навчання мови [10]. Відповідно до цього, міжкультурна свідомість – це насправді не «п'яте вміння», а сума вмінь, про які доцільніше говорити як про компетенцію. Важливою умовою формування міжкультурної свідомості вважаємо розвиток таких міжкультурних умінь та навичок:

- встановлювати зв'язок між своєю та іноземною культурою;
- сприймати культуру, розпізнавати й використовувати різні стратегії, щоб встановити контакт із носіями іншої мови і культури;
- виконувати роль культурного посередника між своєю та іноземною культурою, ефективно розв'язувати непорозуміння й культурні конфлікти [4, с. 160].

На нашу думку, реалізація умови здійснення опори на рідну культуру та орієнтації на формування міжкультурної свідомості досягається шляхом презентації мовного матеріалу, який демонструє стилі спілкування та поведінки; включення до змісту підручника коментарів культурологічного характеру та словників-довідників реалій; добору ілюстративного матеріалу культурологічного характеру, таких як зразки семіотичної культури; звукового супроводу автентичних мовленнєвих матеріалів.

Висновки. Таким чином, до дидактичних умов формування професійної іншомовної культурологічної компетентності засобами підручника належать контамінація та комплементарність підходів до навчання професійного іншомовного спілкування, домінуючим серед яких є культурологічний підхід; культурологічна насиченість текстового та позатекстового компонентів підручника; здійснення опори на рідну культуру студентів під час добору та організації навчального матеріалу підручника; орієнтація на формування міжкультурної свідомості студентів під час конструювання змісту підручника.

Література

1. Андреев В. И. Педагогика / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2006. – 608 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Малигіна М. Культура і мова ... Співіснування чи взаємопроникнення? / М. Малигіна // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2003. – № 1. – С. 31–33.

4. Першукова О. О. З історії розвитку соціокультурних аспектів вивчення іноземних мов у Європі / О. О. Першукова // Іноземні мови. – 1999. – №4. – С. 16–19.
5. Редько В. Г. Компетентнісна парадигма побудови змісту навчання іншомовного спілкування в сучасній середній школі: лінгводидактичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.media.ippo.kubg.edu.ua/.../redko_kompetentni
6. Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/
7. Сорокин П. А. Система социологии, социальная мобильность / П. А. Сорокин. – М., 1992. – С. 429.
8. Український тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788
9. Философский энциклопедический словарь / глав. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев и др. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Kramsch C. The Cultural Component of Language Teaching // Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Online]. – Available: http://www.spz.tu-darmstadt.de/projekt_ejournal/jg_01_2/beitrag/kramsch2.htm
11. Nuener G. The role of sociocultural competence in foreign language learning and teaching / Sociocultural competence in language learning and teaching. – Strasbourg : Council of Europe, 1997. – P. 47–122.

Reference

1. Andreev V. I. Pedagogika / V. I. Andreev. – Kazan' : Centr innovacionnyh tehnologij, 2006. – 608 s.
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainскоi movy / uklad. i hol. red. V. T. Busel. – К. ; Irpin : VTF «Perun», 2003. – 1440 s.
3. Malyhina M. Kultura i mova... Spivisnuvannia chy vzaiemoprnyknennia? / M. Malyhina // Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. – 2003. – № 1. – S. 31–33.
4. Pershukova O. O. Z istorii rozvytku sotsiokulturnykh aspektiv vyvchennia inozemnykh mov u Yevropi / O. O. Pershukova // Inozemni movy. – 1999. – № 4. – S. 16–19.
5. Redko V. H. Kompetentnisna paradyhma pobudovy zmistu navchannia inshomovnoho spilkuvannia v suchasni serednii shkoli: lnhvodyaktychnyi aspekt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.media.ippo.kubg.edu.ua/.../redko_kompetentni
6. Savchenko O. P. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni vyshchii shkoli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/
7. Sorokin P. A. Sistema sociologii, social' najamobil' nost' / P. A. Sorokin. – М., 1992. – S. 429.
8. Ukrainskyi tлумachnyi slovnyk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788
9. Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar / hlav. redaktsiya: L. F. Ylychev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev y dr. – М. : Sovetskaia entsyklopedyia, 1983. – 840 s.
10. Kramsch C. The Cultural Component of Language Teaching // Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Online]. – Available: http://www.spz.tu-darmstadt.de/projekt_ejournal/jg_01_2/beitrag/kramsch2.htm

11. Nuener G. The role of sociocultural competence in foreign language learning and teaching / Sociocultural competence in language learning and teaching. – Strasbourg : Council of Europe, 1997. – P. 47–122.

Иванова И. В.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ
КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СРЕДСТВАМИ
УЧЕБНИКА С ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА**

Статья посвящена проблеме конструирования содержания учебника для обучения студентов высших неязыковых учебных заведений профессионального иноязычного общения. Автор определяет и описывает дидактические условия формирования профессиональной иноязычной культурологической компетентности средствами учебника по иностранному языку.

***Ключевые слова:** дидактическая условие, профессиональная иноязычная культурологическая компетентность, учебник, межкультурная коммуникация, учебный материал.*

Ivanova I.

**DIDACTIC CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE
PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGES CULTUROLOGICAL
COMPETENCE BY MEANS OF A TEXTBOOK ON FOREIGN
LANGUAGES**

The article deals with the problem of constructing the contents of a textbook for teaching students of higher non-lingual educational establishments professional foreign language communication. The author defines and describes didactic conditions of developing professional foreign language culturological competence by means of the foreign language textbook.

***Keywords:** didactic condition, professional foreign language culturological competence, textbook, intercultural communication, teaching and learning material.*